

EEN CALAMITEITENPLAN OPSTELLEN?

SAMEN STERK

De Vlaamse Erfgoedbibliotheken en FARO liepen in 2022-2023 samen een traject waarin een aantal bibliotheken, archieven en een museum gezamenlijk werkten aan het calamiteitenplan van hun organisatie. Wat waren hun ervaringen? En waarom is zo'n calamiteitenplan ook voor jouw organisatie een meerwaarde?

Sara Moens

De eerste vraag die we Sofie Meuwes (FotoMuseum Antwerpen), Elke Van Herck (FelixArchief) en Tanyth Warat (Historisch Centrum Limburg in Maastricht en Heerlen) voorleggen, is waar ze staan met hun plan. “Ik wou tijdens dit traject een collectiehulpverleningsplan voor het FelixArchief uitwerken. Dat was er nog niet. En nu wel”, vertelt Elke. Tanyth vult aan: “Het calamiteitenplan van het Historisch Centrum Limburg in Maastricht is helemaal herschreven en voor onze locatie in Heerlen is een nieuw plan opgesteld.” Sofie: “We zijn geëindigd met een volledig afgewerkt calamiteitenplan, maar ook met een duidelijk merkbare verandering in het museum wat veiligheid betreft. Er is meer bewustwording bij de directie en het personeel rond calamiteiten. En er is een crisisteam opgericht dat twee keer per jaar samenkomt om alle veranderingen en calamiteiten te overlopen.”

Goed om te horen dat het traject impact heeft. Zijn er nog veranderingen naar aanleiding van dit traject?
“Ook bij ons in de organisatie heeft het traject geleid tot meer bewustzijn rond calamiteiten en

CALAMITEITEN, WHAT'S IN A NAME?

Een waaier van plagen en onverwachte zaken kan zich – afzonderlijk of gecombineerd – manifesteren. Navraag bij de drie erfgoedorganisaties in kwestie leverde het volgende calamiteitenlijstje op: wateroverlast in de kelder en op zolder, waterinsijpeling doorheen een muur na zware regenval, insecten op zaal bij een tentoonstelling waarin gewerkt werd met organisch materiaal, een vitrinekast die het begaf, schimmel op een aantal losse stukken in het quarantainedepot, negatieve klimaatwaarden (temperatuur en luchtvochtigheid) maar ook muizen en zilvervisjes.

Ook andere zaken kunnen zich voordoen en een enorme impact hebben. Denk bijvoorbeeld aan een diefstal, brand, aanslag, aardbeving of overstroming.¹ [RD]

de aanpak ervan”, zegt Tanyth. “Met het team vinden nu jaarlijks oefeningen plaats. Elk depot is voorzien van een set instructiekaarten en een lijst met belangrijke telefoonnummers. En op elk depotniveau is een CHV-kist [CHV: collectiehulp-

Inhoud van de calamiteitenkar © Guy Voet (FOMU)

verlening, n.v.d.r.] aanwezig.” Elke: “Bij ons zijn er verschillende interventieteams gevormd op basis van de functie die iemand uitoefent. Voor de grootste risico's schreven we actiekaarten uit op maat van deze interventieteams. Die actiekaarten plaatsten we samen met een contactlijst van de interventieteams als eerste hulpmiddel in elk depot of bureauimte. Daarnaast stelden we meer gedetailleerde handleidingen op met afbeeldingen over de stapsgewijze aanpak van bijvoorbeeld brand- en waterschade of de manier waarop je objecten in de diepvriezer plaatst om onder meer schimmelmicrobiële groei te stoppen. We beschikken nu ook over registratieformulieren of -fiches om te gebruiken bij een calamiteit. Ze worden aangebracht op de verpakte stukken om verplaatsingen te registreren of om bij te houden wat in de diepvries zit. Naast het inventarisnummer en de datum vermelden ze ook het type calamiteit en de ernst van beschadiging. Alle medewerkers hebben intussen een hands-onopleiding van drie uur gevolgd. Daarin komt onder meer aan bod hoe je schimmel herkent, hoe je schadelijke insecten herkent en welke schade ze veroorzaken, hoe je een aangetaste ruimte of stuk isoleert en hoe je brandschade en waterschade beredert. Het is

Alle medewerkers hebben intussen een hands-onopleiding gevolgd. Daarin komt onder meer aan bod hoe je schimmel herkent, hoe je schadelijke insecten herkent en welke schade ze veroorzaken, hoe je een aangetaste ruimte of stuk isoleert en hoe je brandschade en waterschade beredert

»

erg belangrijk om de aandacht voor calamiteiten die is ontstaan naar aanleiding van het traject vast te houden. We willen dit doen door jaarlijks in te zetten op een leermoment. Dat kan aan de hand van een table-topoefening of via een nieuwsbrief, afgewisseld met de hands-onopleiding.”

“De gebouwbeheerder van het museum heeft mee haar schouders onder het project gezet en alle *issues* rond het gebouw op zich genomen”, zegt Sofie. “Daardoor hebben we nu betere evacuatiesignalisatie en -plannen en beschikken we over de juiste fluo-hesjes, is er een officiële verzamelplaats bij evacuatie buiten het museum en oefenen we tweejaarlijks onze brandevacuatie routes. De kelder van het museum is proper gemaakt en gecompartmenteerd. Ook heeft elke afdeling haar eigen plaats om dingen te stockeren, waardoor de gangen, sassen en depots vrij zijn en blijven. Poetsproducten worden nu achter slot en grendel bewaard, net als verf en chemicaliën. Daarnaast zijn ook de bezoekersgangen en -trappen volledig leeggemaakt en hebben we Evac Chair-stoelen voor rolstoelgebruikers. Naar aanleiding van dit traject testte ik ook verschillende methodes om foto’s en boeken te drogen.”

Wat heb je geleerd?

Elke: “Door de sessies leer je hoe je zo’n plan gestructureerd opstelt, waarmee je rekening moet houden en met wie of welke diensten je best overlegt. Ik ontdekte welke werkpunten de organisatie heeft en hoe je collega’s het best kan mobiliseren.” Tanyth: “Mijn belangrijkste inzicht is dat de risicoanalyse essentieel is. Ze vormt de basis van het hele plan, dat start vanuit die analyse en uitleg geeft over de preventieve maatregelen om de archieven en collecties te beschermen. Die oefening geeft je

meteen inzicht in welke risico’s nog meer aandacht verdienen. Ten slotte probeer ik het team op te leiden met richtlijnen en oefeningen voor de risico’s die bij de organisatie spelen. Uiteindelijk draait een groot deel van het plan om de in kaart gebrachte risico’s. Tijdens de sessies wordt hier voldoende tijd aan besteed.”

“Een belangrijk inzicht was voor mij dat je niet steeds het warm water moet uitvinden”, zegt Sofie. “Het is oké om een bestaand plan over te nemen en aan te passen aan je eigen noden. Het heeft me ook geleerd om bepaalde dingen te delegeren en uit handen te geven. Een andere, verrassende vaststelling was dat professionele calamiteiteninstanties enkel water en brand beschouwen als calamiteit. Andere problemen zien zij niet als een calamiteit, maar als een lastig probleem dat je als organisatie zelf moet tackelen. Lees dus de kleine lettertjes in je contract goed na zodat je weet wat je kan of mag verwachten bij een calamiteit. En vraag op voorhand na wat zij juist allemaal onder een calamiteit verstaan.”

Wat ervoer je als het grootste struikelblok bij het opstellen van het calamiteitenplan?

“Je hebt zelf niet altijd de verantwoordelijkheid of kennis”, aldus Elke. “Dat maakt het moeilijk als je in je organisatie instaat voor de opmaak van het plan. Zo’n traject vraagt een grote tijdsinvestering, veel samenwerking en communicatie. Je streeft ernaar om zoveel mogelijk erfgoed te beredderen en dat moet je doen met de mensen en middelen die je ter beschikking hebt. Met dit traject besef je het nut van een overkoepelende samenwerking met andere organisaties of afdelingen, zoals het delen van depotruimtes en installaties of een extra paar helpende handen bij de aanpak van een grote calamiteit. Helaas is zo’n overkoepelende samenwerking geen evidentie.” Tanyth: “Ook bij ons was het vaak een hele klus om de juiste informatie te krijgen van andere afdelingen binnen de organisatie. Denk aan plattegronden van het gebouw, gegevens over onderhoudscontracten, een correct personeelsbestand met de juiste telefoonnummers ... Daarnaast

Tanyth Warat (Historisch Centrum Limburg te Maastricht en Heerlen)
© 2025 Tanyth Warat

Sofie Meuwes (FotoMuseum Antwerpen)

Elke Van Herck (FelixArchief)
© Elke Van Herck

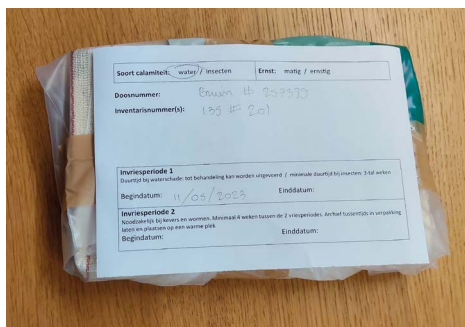
kan je gedurende het traject ook te maken krijgen met personeelswissels.” Sofie knikt: “Zodra je de juiste mensen gevonden hebt om mee aan het plan te werken, gaat het eens zo vlot. Ook tijd was een struikelblok. Het vraagt veel tijd om alles uit te schrijven. Deadlines helpen om alles af te werken.”

Waarom zat voor jou de meerwaarde van een gezamenlijk traject met andere erfgoedorganisaties?

“De belangrijkste meerwaarde is voor mij de mogelijkheid om te kunnen sparren”, steekt Tanyth van wal. “Vaak wordt de opmaak van een calamiteitenplan overgelaten aan een of twee personen binnen een organisatie – dat kan soms eenzaam zijn.” Elke bevestigt: “Inderdaad, ervarin-

Calamiteitenkar
© Guy Voet (FOMU)

Van boven naar onder:

- Boek ingepakt en voorzien van identificatiefiche. © FelixArchief
- Simulatie: reinigen van door roet verontreinigd archief. © FelixArchief
- Luchtledig verpakken van aangetast stuk. © FelixArchief
- Een ventilator blaast door de droogtunnel. © FelixArchief
- Natte boeken worden gedroogd in een zelfgemaakte tunnel © Sofie Meuwes (FOMU)

gen delen is uitermate belangrijk. Het is juist de verscheidenheid aan mogelijkheden, ervaringen en knelpunten die ervoor zorgen dat je de opmaak of aanpassing van je plan ruimer bekijkt. Het opent je ogen om elementen te zien die je voordien binnen je eigen organisatie *niet* zag.” En Sofie besluit: “Wanneer ik geen idee had hoe iets aan te pakken, dan kon ik steeds bij de anderen terecht met mijn vragen. Er was altijd een luisterend oor. En daarnaast was de aanwezigheid van andere organisaties een goede motivator om eraan te blijven werken. Een zekere mate van groepsdruk zorgde ervoor dat het plan af raakte.”

Welke ambities of noden heb je nog op het vlak van calamiteitenplanning?

“Binnen bestuurszaken hebben we met de verschillende locaties een samenwerking opgestart rond het in kaart brengen van calamiteitenmateriaal, de organisatie van opleidingen en het delen van informatie”, vertelt Elke. “Heb je nood aan extra materiaal, dan kan je nu snel bij je collega’s terecht. Het zou erg fijn zijn als dit uitgerold wordt in alle stadsdiensten waar archief en erfgoed aanwezig is.” Tanyth: “In [Nederlands] Limburg wordt momenteel gewerkt aan het ‘Preventienetwerk Limburg’. Daarin proberen we samen met dichtbijgelegen archiefinstellingen, musea en bibliotheken kennis en krachten te bundelen.” Sofie: “We zouden graag elk jaar een kleine calamiteitenoefening doen met het collectiebeheerteam. Zo willen we ervoor zorgen dat de juiste reacties getriggerd blijven bij de uitvoering van de calamiteitenplanning.”

Wat is jouw belangrijkste tip voor wie aan een calamiteitenplan begint?

“Blijf rustig en raak vooral niet in paniek bij het opstellen van het plan”, glimlacht Tanyth. “Begin bij het begin en breng de risico’s in kaart. Wat ons heel erg heeft geholpen is om het visueel te maken. Gebruik risicokaarten, diagrammen en kleurtjes om aan te tonen wat de risico’s zijn en welke gevolgen daarbij horen. Het management is er op deze manier gemakkelijker van te overtuigen dat een calamiteitenplan belangrijk is.” Sofie: “Een plan opstellen kost tijd. Voorzie die tijd ruimschoots in je planning, want je zal hem nodig hebben! En neem je tijd om artikelen over calamiteiten te lezen, want je leert steeds bij.” Elke: “Inderdaad, wie als taak krijgt om een calamiteitenplan op te maken, moet daarvoor voldoende tijd krijgen, maar ook een duidelijke verantwoordelijkheid. Idealiter is het iemand die zowel de huidige als de vroegere situatie goed kent en in het ideale geval al een zekere kennis heeft over het beredderen van calamiteiten. Tot slot: zorg dat je een open communicatie en zin voor samenwerking hebt binnen je organisatie. Zo kan het calamiteitenplan de meeste impact hebben!” ■

Zelf ook zin gekregen om in groep een calamiteitenplan op te stellen of je bestaande plan een grondige update te geven? In 2026 organiseren de Vlaamse Erfgoedbibliotheken en FARO een nieuw traject. Geef je interesse door aan sara@vlaamse-erfgoedbibliotheken.be.

» Sara Moens is expert collecties bij Vlaamse Erfgoedbibliotheken.

» Bronnen en literatuur

1. Zie ook de tekst in de Erfgoedwijzer van FARO: <https://faro.be/kennis/calamiteitenplan>

faro | tijdschrift over cultureel erfgoed

Driemaandelijks tijdschrift

BEVIEL DIT ARTIKEL U?

Ja? Neem dan een abonnement op faro | tijdschrift over cultureel erfgoed. Het blad verschijnt viermaal per jaar en kost amper 40 euro (voor abonnees in België). Woont u in het buitenland? Dan bent u al geabonneerd voor 50 euro.

MEER WETEN?

Op www.faro.be/tijdschrift vindt u alle info.